

## **MEŞRUTİYET DÖNEMİ SANAYİİ ve TARIM SEKTÖRLERİNDE GÜMRÜK RESMİ İSTİSNASI İLE GETİRİLEN TEŞVİKLER**

**Yrd. Doç. Dr. Nezih VARGAN**

### **GİRİŞ**

Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de her zaman sözü edilen ve edilecek olan sanayii ve tarım sektörlerinin ekonomi içindeki ağırlıkları ve bu sektörlerdeki teşvik uygulamaları pek çok araştırmaya konu olmuş ve yayınlanmıştır. Bu çalışmalar hiç şüphesiz bundan sonrada olacaktır. Biz bu çalışmada, geçmişi iyi bilmenin gelecekte alınacak kararları ve araştırmaları daha sağlıklı yapacağı düşüncesiyle bugünü değil dünü, bir başka deyişle Osmanlı İmparatorluğu zamanında meşrutiyet dönemi sanayii ve tarım sektörlerinde gümrük resmi istisnası ile getirilen teşvikleri derlemeye çalıştık.

### **SANAYİİ TEŞVİK**

I— Beyrut tüccarından İbrahim Yakub Sabit'in Beyrut civarındaki kağıd fabrikası mamulâtının resm-i gümrükten istisnası hakkında iradei seniyyeyi mübelliğ tahrirat-ı rüsumiyye (25 Ağustos 1885).

Beyrut tüccarından İbrahim Yakup Sabit'in Beyrut Kasabası civarında inşa etmiş olduğu kağıd fabrikasının çıkaracağı mamulâtın emsali hakkında verilen karara tevkifan resm-i gümrükten muafiyetine dair iradei seniyyei hazreti padişahi şeref müteallik ve sudur buyrulmasına mebni işbu fabrikanın mamulâtı kağıdlara Avrupa mamulâtı karıştırılmamak için mahrec rüsumat idaresinde denklere üzerine kurşun mührü darb olunarak hasbi tezkere verilmesi hususu 26 Şubat 1882 tarihinde tahrirat Beyrut Rüsumat Nezaretinde tebliğ edilmiş ise de diğer nezaretlere bildirilmesinden dolayı tereddüd edildiği bazı nezaretlerin vuku bulan iş'arından anlaşılması ve binaenaleyh tamimi keyfiyete lüzum görünerek iş bu tahrirat-ı umumiyenin nüshası matbuasından diğer nezaretlere gönderildiği gibi nezareti behiyeleri dahilinde vaki rüsumat idarelerinin adedine nisbetle kıtası dahi leffen irsal kılınmış olduğundan münderecatına tevkifan muameleye itina kılınmak üzere bunların ba mucibi mezkûr idarelere isra buyrulması beyanile ve cemiyeti rüsumiye ifadesile şukka.

**Düstur**, 1. Tertip No : 5, s. 315.

II— İzmit ve civarında çıkarılacak kozaların resm-i gümrükten istisnası hakkında iradei seniyyeyi mübelliğ tahrirat-u rüsumiye (16 Eylül 1885).

Emanetten vaki olan arz ve iş'ar üzerine Şurayı Devlet Tanzimat dairesinden kaleme alınan mazbatada Bursa'nın harir tohumuna arız olan illet hasabile koza mahsulü fabrikaların idarelerine kıyafet edemeyecek derecede tedenni ettiğiinden fabrikaları inkırazdan vikayeten illeti mezkûrenin indifainâ kadar Bursa'ya nakil olunacak kozaların resm-i gümrükten muafiyeti bin iki yüz doksan beş tarihinde usul ittihaz edilmiş olduğundan ve İzmit'e tâbi Geyve Kazasında bulunan fabrikada imal olunmak üzere İzmit iskelesine gelen kozaların dahi resm-i gümrükten muafiyeti hakkında ashâbı tarafından vuku bulan istida üzerine muafiyeti vakia esasen fabrikaların ataletten masuniyeti için mevzu ve mahalli mezkûr dahi illeti mezkûr eden müteessir olan Bursa havalisinden madud bulunduğu gibi muafiyeti mezkûreyi icab ettiren halin devam etmekte olduğu Hudavendigâr Vilâyetinden bilistilâm cevaben bildirildiği ve bu fabrikalarda imal olunan ipeklerin hini ihracında lâzımgelen resm-i gümrüğünün istifası mukarrer olduğu cihetle hem istifadei hazine temin hem de fabrikalar mamulâtı vikaye edilmiş olmak üzere İzmit ve civarına çıkarılacak kozaların

dahi muafiyeti esasiye ile kaim olmak üzere muvakkaten resmî gümrükten istisnası tezekkür olunduğu gösterilmiş olmasına mebnî bilistizan olveçhile icrayı icabı hususuna iradei seniyyei cenabı padişahî şerfmüteallik buyurulduğu beyanı âlisile tesviyei icabı olbabda sureti iradei seniye zeyline muharrer 21 Ağustos 1301 tarihli buyruldui samide emir ve iş'ar buyrularak keyfiyet sair icab edenlere iş'ar ve işbu tahriratı muhlisinin matbuasından nezareti valâları dahilinde vaki idarelerin adedine nisbetle kıt'ası leffen tisyar kılınmış olduğundan bunların ba mucibi mezkur idarelere irsalile barveçhi muharrer İzmit ve civarına bahren nakil olunacak kozaların dahi bilâ resim imrar ettirilmesi hususunun muhasebe ifadesile beyanına ibtidar kılındı.

**Düstur**, 1. Tertip, No : 5, s. 316.

III— Fabrikaların birinci defa tesisine mahsus olarak hariçten celbolunacak âlât ve edevatın gümrük resminden muafiyeti için muayyen müddetin 10 sene daha temdidi hakkında iradei seniye Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Mazbatası.

Ticaret ve Nafia Nezaretinden bittakdim tevarihî muhtelifede Şûrayı Devlete havale buyurulan 30 safer 1316 ve 13 ve 16 rebiül-evvel 1316 tarih ve yüzotuz dokuz ve yüz elli iki ve yüz elli dokuz numaralı tezkereler birleştirilerek Tanzimat Dairesinde kıraat olundu.

Meallerinde Midilli sancağı mülhakatından Pilmar kazasının merkezi bulunan Potmoz kasabasında mutasarrıf oldukları sabunhaneye muttasıl mağazanın zeytin tasiri zimmında fabrikaya tahviline mezuniyet itası tebaai devleti aliyeden ve bu tüccardan Andon Panaki Mamako ve biraderleri ve livai mezkûre tâbi Morye karyesi civarında müceddeden inşa eyleyecekleri kezalik zeytin fabrikası için ruhsat itası Perikli ve Apostol cerbin nam kimse ve Midilliye tâbi Bakla karyesi civarında Ayayani nam mahaldeki tarlada inşa edecekleri zeytin tasirine mahsus fabrikaya vazolunacak buharlı kazan için ruhsat itası Atanaş bostan evlâdları tarafından ve mezkûr fabrikalar için hariçten celp edecekleri alât ve edevatın resmi gümrükten istisnaları mumaileyhim tarafından istida olunması üzerine eşyayı merkume defterlerinin gönderildiği beyanile icrayı icabına dair Cezairi Bahrisefit ve Gemlik kazası dahilinde taş ocağından çıkardığı ve badema dahi çıkaracağı mermer taşlarının iş yaramayanlarından mermer tozu imal eylemek üzere celp eyliye-

ceği motör makinesine ruhsat itası ve bunun için getirtilecek alât ve edevatın gümrük resminden istisnası Eftim Pano Efendi tarafından istida olunduğu Hüdavendigâr vilayetlerinden vukubulan iş'arat ve Heyeti Fenniyece icra kılınan tetkikat üzerine muamelei muktaziye ifa ve nizamnamei mahsus hükmünce tanzim olunan ruhsatnameleri sahiplerine verilerek keyfiyet vilâyatı mezkûreye iş'ar olunmuş olup fakat buhar ve vesaiti saire ile işletilen fabrikaları birinci defa tesisine mahsus olarak hariçten celp olunacak alât ve edevatın resmi gümrükten istisnası hakkında talimat hükmünce muayyen olan on sene müddet bir kaç ay evvel münkazi olmuş ise de ticaret ve sanayii dahiliyenin hadimi tarakkiyatı bulunan fabrikaların tekessürünü teşvik maksadile müttehaz olan şu usulü muafiyetin idamesi muvafıkı maslahat olacağından ve zikrolunan defterlerde muharrer eşyanın mezkûr fabrikaların tesisatı iptidaiyesine mahsus idüğü heyeti merkumeden ifade ve mezkûr defterlerin takdim kılındığından bahisle esbab ve mütaleatı mezbureye nazaran eşyayı mezkurenin resmi gümrükten istisnası lüzumu dermeyeran kılınmış ve üç rey tarafından Nezaretin iş'arı emri muafiyetin lâalettayin temdidi lüzumunu mutazammın olup filvaki mücerred tarakkii esbabı servet ve sanat maksadına müstenid ve faide ve muhasenatı ise sayei mamuriyetvayei hazreti padişahide peyderpey vukubulan inşaat ile sabit olan işbi usulü muafiyetin az çok bir müddeti mahdude ile takyid edilmemesi şimeî maslahat ve esasî maksada daha muvafık olacağı bittecrübe anlaşılmuş olduğundan mevzuubahs olan eşyanın defatiri mersule mucibince bilâ resim imrarı için rüsumat emanetine mezuniyet itasile beraber bu suretle idamei muafiyetin ilânı hususu makrunu müsadei seniyei hazreti hilâfetpenahî buyurulduğu halde ifayı muktezası lâzım geleceği dermeyeran kılınmıştır.

Fabrikaların birinci defa tesisine mahsus olan alât ve edevatın resmi gümrükten muafiyeti için evvelce munkaziye olup ahiren on sene temdid edilen müddetin bu defa hitam bulduğu siyaki iş'ardan anlaşılmuş ve fabrikaların tekessürünü teşvik ve emsalini terğip için müttehaz olan şu usulün devamı muvafıkı hal ve maslahat bulunmuş ise de bu muafiyetin bir müddetle mukayyed olmaması zat ve maksadı muafiyete külliye muğayir olacağı derkâr olduğundan müddeti mezburenin şimdiye kadar olduğu gibi on sene daha temdidi rehini tensibi âli olduğu takdirde talimatı mahsusasının ana göre bittadil irsali hususunun Ticaret ve Nafia Nezaretine havalesi ve mebhusuanh olan eşyanın defatiri mezbure mu-

cibince resmi gümrükten muafiyeti bilistizan makrunu müsaadei seniyei hazreti padişahî olduğu takdirde ifayı muktezasının rusumat emanetine tebliği ekseriyetle bittezekkür mezkûr defterler leffen takdim kılınmış olmakla olbabda emrüferman hazreti menlehülemrindir.

13 rebiulâhir 1315 ve 19 Ağustos 1898  
Meclisi Mahsusu Vükelâ Mazbatası

Şûrayı Devlet Tanzimat Diresinin meyanei bendegânemizde kiraat ve mütalea olunan işbu mazbatasında Midilli sancağında Potmoz kasabasında kâin sabunhaneye muttasıl mağazanın zeytin tesiri zımmında fabrikaya tahvili ve livayı mezkûreye tâbi Morye karyesi civarında müceddeden yapılacak keزالik zeytin fabrikası için ruhsat itası ve Bakla karyesi civarında inşa olunacak zeytin fabrikasına vazedilecek buharlı kazan ile Gemlik kazasındaki taş ocaklarından çıkarılan mermer taşlarından mermer tozu imal etmek üzere celp olunacak motör makinesine ruhsat verilmesi ve mezkûr fabrikalar için hariçten celp edecekleri alât ve edevatın gümrük kesiminden istisnai asbabı taraflarından istida olunması üzerine muameli muktaziye bilifa tanzim olunan ruhsatnamelerin ita kılındığı ve eşyayı merkume defterlerinin gönderildiği ve fakat buhar ve vesaiti saire ile işletilen fabrikaların birinci defa tesisine mahsus olarak hariçten celp olunacak alât ve edevatın gümrük resminden muafiyeti için evvelce münkaziye olup ahiren on sene temdid edilen müddetin bu defa hitam bulduğu Ticaret ve Nafia Nezaretinin iş'arından anlaşıldığından müddeti mezburenin on sene daha temdidi ve talimatı mahsusasının ana göre bittadil irsalinin nezreti müşarileyhaya havalesi ve mebusuanh olan eşyanın defatiri mezkûrei melfufe mucibince gümrük resminden muafiyeti ekseriyetle tezekkür kılındığı dermeyan olunmuş ve fabrikaların tekessürünü teşvik ve emsalini terğip için müttehaz olan şu usulün temdidi muvafıkı hal ve maslahat olup ancak talimatı mezkûrenin tashihine mahal görülememiş olduğuna ve mezkûr defterler leffen arz ve takdim kılındığına binaen bermucibi mazbata müddeti mezburenin on sene daha temdidi ve mebusuanh olan eşyanın defatiri mezkûre mucibince gümrük resminden muafiyeti makrunu müsaadei seniyei cenabı padişahî buyurulduğu halde ifayı mukteziyatının Nezreti müşarileyhaya havale ve rusumat emanetine de malûmat ita olunacağı muhatailmü âli buyuruldukta olbabda ve katıbeı ahvalde emrü ferman hazreti menlehülemrindir.

27 zilkade 1317 ve 15 Mart 1900  
Arz Tezkeresi

Midilli ceziyesinde inşa olunacak zeytin fabrikaları ile Gemlik' te taş ocaklarından çıkarılan mermer tozu imali için hariçten celp edilecek alât ve edevatın gümrükten bilâ resim imrarı ashabı tarafından istida olunduğundan ve bu misillü fabrikaların birinci defa tesisine muktazi hariçten celp olunacak eşyayı lâzimenin resmi gümrükten mafuyiyeti hakkında müttehaz olan müddet münkazı olduğundan bahisle maruzzikir alât ve edevatın bilâ resim imrara ruhsat itasile beraber rehini inkıza olan müddeti mezkûrenin de on sene daha temdidi hakkında Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesinden tanzim ve Meclisi Mahsusu Vükelâdan tezyil kılınan mazbata melfuflarile arz ve takdim olunmakla olbabda.

27 zilkade 1317 ve 15 Mart 1900  
İradei seniyei mübelliğ hamış

Residei desti tazim olup melfufatile manzuru âli buyurulan işbu tezkerei samiyeyi sadaretpenahileri üzerine mucibince iradei seniyei cenabı hilâfetpenahî şerefmüteallik buyurulmuş olmakla olbabda.

23 zilhicce 1317 ve 10 Nisan 1900

IV— Hicaz Sıhhiyye İdaresi tarafından sipariş olunan kondanse buz ve elektrik makineleri ile teferruatının gümrük resminden istisnası hakkında kanun-ı muvakkat (9 Mayıs 1913).

Madde-i münferide- Hüccac-ı müslimin için Yenbu'da su taktir ve Cidde'de buz imal ve müessesat-ı sıhhiyyeye idaresi tarafından Avrupa'ya sipariş edilmiş olan Yenbu kondanse ve Cidde buz ve elektrik makineleri ile bunlara ait kömür, petrol, çimento, tuğla ve alat ve edevatın ithalat gümrük resminden muafien ithali için maliye nezaretine mezuniyet verilmiştir.

**Düstur**, 2. Tertip, No : 5, s. 441.

Kanun tarihi : 8 Temmuz 1914 (**Düstur**, 2. Tertip, No : 6, s. 957).

Kanuna ilişkin görüşmeler :

MMZC	10 Mayıs	1914,	21,	İçtima :	4
	15 Mayıs	1914,	44,	İçtima :	6
	23 Haziran	1914,	461,	İçtima :	26

V— Hicaz Sıhhiyye Meclisince sipariş olunan su taktirine mahsus makine ile teferruatının gümrük resminden istisnası hakkında kanun (14 Temmuz 1914).

Kanun-ı muvakkat tarihi : 7 Eylül 1912

Madde 1— Hüccac-ı müslimine su tedarik etmek için Hicaz Sıhhiyye Meclisince Avrupa'ya sipariş edilmiş olan su taktirine mahsus bir adet kondanse makinesi ile buna ait çimento ve kömür vealât ve edevat gümrük resminden istisna edilmiştir.

**Düstur**, 2. Tertip, No : 6, s. 1018.

Kanun-ı Muvakkat : **Düstur**, 2. Tertip, No : 4, s. 693.

Kanuna ilişkin görüşmeler :

MMZC 10 Mayıs 1914, 21, İçtima : 4  
15 Mayıs 1914, 44, İçtima : 6  
23 Haziran 1914, 461, İçtima : 26

VI— Hariçten celbedilecek maden kömürlerinin hitam-ı harbe kadar gümrük resminden istisnası hakkında kanun (13 Şubat 1915).  
Madde 1— Hariçten celbedilecek maden kömürleri harbin hitamına kadar gümrük resminden muafıtır.

**Düstur**, 2. Tertip, No : 8, s. 413.

Görüşmeler :

MMZC 31 Aralık 1915, 200, İçtima : 17  
25 Ocak 1915, 87,88, İçtima : 24

VII— Memalik'i ecnebiyyede açılacak sergilere gönderilecek mahsulat ve mamulat-ı osmaniyyenin ihracat ve ithalat resimlerinden muafiyeti hakkında kararname (12 Ekim 1920)

Madde 1— Memalik-i ecnebiyyede açılacak sergilerde teşhir edilmek üzere memalik-i osmaniyyeden gönderilecek mahsulat ve mamulat-ı osmaniyyenin ihracında ihracat ve tekrar memalik-i osmaniyyeye iadesinde ithalat resimlerinden muafıtır. Ancak, mamulat ve mahsulatı mezkurenin, bir kaza neticesinde zayi olduğu evrek-i mutebere ile ispat olunacak miktarı müstesna olmak üzere, iade olunmayan kısmı ihracat resmine tabidir.

Madde 2— Mamulat ve mahsulat-ı mezkurenin ihracında usulü dairesinde muayene olunduktan ve takarrür edecek kıymet üzerinden ihracat resmi elyevm mer'i olan usul dairesinde seneden temin olunduktan sonra emrar olunur.

Madde 3— Eşyayı mezkure tarih-i imrarından itibaren bir sene zarfında iade olundukça mahrecindeki kaydiyle bitatbik fazlasından ithalat resmi ve noksanından ihracat resmi istifa ol veçhile verilen teminat bu suretle fesholunur.

Madde 4— Bir sebebi mücbir olmaksızın müddet-i muayyenesi zarfında iade olunmayan eşyanın ihracat resmi, müddet-i muayyenesinden sonra iade olunursa ithalat resmi, tamamen istifa olunur.

Madde 5— İşbu kararname tarih-i neşrinden itibaren mer'i yül icradır.

Madde 6— İşbu kararname ahkâmının icrasına maliye nazırı memurdur.

Meclis-i umuminin içtimasında kanuniyeti teklif olunmak üzere işbu kararnamenin muvakkaten meriyyete vazım irade eyledim.

Takvim-i Vekayi (17 Ekim 1920) No : 4013

Düstur, 2. Tertip, No : 12, s. 341-42.

## **TARIMI TEŞVİK**

I— Memalik-i ecnebiyye mamulatından olmak üzere muvakkaten resm-i gümrükten muaf tutulacak alat ve edevat hakkında nizamnamedir.

Madde 1— Memalik-i ecnebiyye mamulatından ziraata muktezi her cins saban ve silindir ve orak ve hayvan koşulu, çapa ve tohum ekmek ve ot toplamak için tırmık ve ot bağlamağa mahsus makine ve harman ve kalbur makineleri ve pamuk çekirdeği ayırmağa mahsus alat ve yağ ve peynir ve şıra imali için makine ve pirinç ayıklayacak dink denen makine ve edevatı suret-i muvakkatede resm-i gümrükten muaftır.

Madde 2— İşbu nizamnamede tayin olunan alat ve edevatın resim vermeksizin gümrükten imarı sahibi tarafından mahall-i istimali hakkında teminat gösterilmesine mütevakıf olacaktır.



Madde 3— İkinci maddede gösterilen kaide haricinde olmak üzere ticaret için getirilen her nevi alat ve edevat-ı ziraiyyeden tamamen gümrük resmi alınacaktır. (14 Ocak 1879)

**Düstur**, 1. Tertip, No : 4, s. 755.

II— Memalik-i ecnebiyye mamulatından olmak üzere muvakkaten resm-i gümrükten muaf tutulacak alat ve edevat hakkında nizam-namedir.

Madde 1— Memalik-i ecnebiyye mamulatından ziraata muktezi her cins saban ve silindir ve orak ve hayvan koşulu, çapa ve tohum ekmek ot toplamak için tırmık ve edevat ot bağlamağa mahsus makine ve harman ve kalbur makineleri ve pamuk çekirdeği ayırmağa mahsus alât ve yağ ve peynir ve şıra imali için makine ve pirinç ayıklayacak dink denen makine edevatı gerek doğrudan doğruya erbab-ı ziraat tarafından getirilsin ve gerek tüccar tarafından celb olunsun suret-i murakkatede resm-i gümrükten muaftır.

Madde 2— Madde-i sabıkada muharrer alât ve edevatın Avrupa'dan vucudunda ziraat alâtı olup olmadığı icap ettikçe Ziraat Nezareti tarafından muayene olunacaktır.

Madde 3— Bila resim celb olunan ziraat alât ve edevatından satılmayıp da yine memalik-i ecnebiyyeye gönderilecek olanların hin-i ihracında transit kaidesine kıyasen % 1 gümrük resmi istifa edilecektir.

İrade-i Seniyye Tarihi : 12 Mayıs 1882

**Düstur**, Zeyl, No : 3, s. 132.

III— Avrupa'dan celbedilecek 250.000 kilo göztaşının gümrük resminden istisnası hakkında irade-i seniyye (22 Mart 1917)

Bağlarla hububat tohumları için istimaline lüzum-u kat'i görülen ve Ziraat Bankasınca Avrupa'dan celbine teşebbüs edilen 250.000 kilo göztaşının havayic-i zaruriyyeden madud bazı erzak ve eşyanın gümrük resminden istisnası hakkındaki 28 Şubat 1331 tarihli kanunun 2. maddesi mucibince gümrük resminden istisnasına Meclis-i Vükelâ kararı ile ruhsat verilmiştir.

Bu irade-i seniyyenin icrasına Maliye ve Ticaret ve Ziraat nazırları memurdur.

Takvim-i Vekayi (4 Nisan 1917) No: 2843

**Düstur**, 2. Tertip, No: 9, s. 308.

## SONUÇ

Ülkemiz kalkınmasında çok önemli rol oynayan tarım ve sanayi sektörlerinin, kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirirlerken, devletin vergi teşvikleri ile çalışmalarını desteklemeleri görüldüğü gibi yeni bir konu değildir. Birinci meşrutiyet yıllarını takip eden yıllarda sanayi ve tarımın çeşitli konularda gümrük resmi istisnası ile teşvik edildiği gözlenmektedir.

Kapsamı itibariyle eksik te olsa bu derlemenin; o yıllarda bile bu sektörlerin devletçe teşvik edildiğini göstermesi bakımından olduğu kadar, nelerin teşvik konusu edildiğini belirtmesi bakımından da özellikle, geçmişi iyi araştırıp, geleceği sağlam yapılaştırmayı arzulayan kişilere faydalı olmasını umarım.